

Z. Br.

O zabytkach techniki w roczniku PTTK "Ziemia"

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 12/1, 197-199

1967

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

jest organem władzy wykonawczej, a dwie — mają zadania badawcze i opiniodawcze, oparte na doświadczeniach nauki i praktyki, dały możliwość racjonalnego wykonania zadań geodezyjnych.

Z przekroju zagadnień geodezyjnych, opisanych w poszczególnych artykułach „Przeglądu Geodezyjnego”, staje się widoczne, że geodezja ze względu na szeroki zakres rozwiązywanych przez nią zagadnień jest typowym przykładem integracji wiedzy. Przed służbą geodezyjną powstają bowiem w różnych dziedzinach nauki i praktyki coraz to nowe problemy kompleksowe, związane nie tylko z naukami o Ziemi (geografią, geologią, gleboznawstwem), lecz także — w dziedzinie racjonalnej organizacji pracy — z ekonomiką i prakseologią.

Nasuwa się na zakończenie uwaga o formie opublikowania ostatnich czterech artykułów: odczuwa się tam brak należytego opracowania redakcyjnego całości, wskutek czego brak w tych artykułach właściwych proporcji w opisywaniu zagadnień mniej i bardziej ważkich. Prócz tego autorzy nie uzgodnili ze sobą dokładnie programów tematycznych, wskutek czego niejednokrotnie dublują informacje. Nie umniejsza to zresztą wartości merytorycznej tych szkiców.

Do całości obrazu współczesnego nam rozwoju prac geodezyjnych w Polsce brak opisu działalności Komitetu Geodezji PAN. Należy tego żałować, gdyż wkład tej placówki w dzieło rozwoju i koordynacji prac naukowych w dziedzinie geodezji jest ważki.

Kazimierz Sawicki

O ZABYTKACH TECHNIKI W ROCZNIKU PTTK „ZIEMIA”

Historia czasopisma krajoznawczego „Ziemia” sięga 1910 roku. Druga seria ukazywała się w latach 1946—1950, trzecia w 1956—1958¹. Kontynuatorem tego wydawnictwa ma być rocznik „Ziemia”. Tom „Ziemi” za 1965 r. ukazał się w połowie 1966 r. Wśród przeszło 30 artykułów tego liczącego ponad 300 stronic, bogato ilustrowanego tomu kilka zajmuje się zabytkami techniki.

M. Kornecki w artykule *Wiatraki i młyny wodne na Opolszczyźnie*² pisze, że tak jak w całym kraju tak i na Opolszczyźnie nastąpiła likwidacja przeważającej części drobnych, a zwłaszcza przestarzałych zakładów młynarskich. „Zachwiana została dawna geografia usługowa wielu młynów i wiatraków, co przesądziło o ich racji bytu w całkowicie nowych i odmiennych warunkach. Ten stan rzeczy zatrzymał — wydaje się, że tym razem już raz na zawsze — starą maszynierię młynów i wiatraków. Niepotrzebne, nie remontowane budowle zbliżają się do ruiny, ich urządzenia rozsypują się w szczątki. Młyny wodne tracą swe istotne cechy. Kunstowne nieraz ujęcia wodne, istne pomniki ludowej inżynierii, ulegają zagładzie. Wiatraki [...] znikają jeden po drugim. Z punktu widzenia ochrony dóbr kultury sytuacja staje się alarmowa, tym bardziej, iż tej likwidacji zabytków techniki towarzyszy przeważnie obojętność oraz brak zrozumienia” (ss. 120—121).

Artykuł omawia najcenniejsze zachowane jeszcze zabytkowe młyny wodne i wiatraki w powiatach: opolskim, strzelecko-opolskim, krapkowickim, prudnic-

¹ Dwa artykuły z tej serii „Ziemi” odnotowane są w „Kwartalniku” w nrze 2/1962, s. 352 (z historii budowy okrętów).

² Tenże autor w nrze 6/1957 „Ziemi” pisał O wodnych maszyniach. Artykułem tym redakcja „Ziemi” stworzyła stałą kolumnę, w której publikowano artykuły i informacje o zabytkowych wiatrakach i wodnych zakładach przemysłowych; zob. np. artykuł K. Steckiego syna *Ostatni młot kuźniczy w Kuźnicach* w nrze 1/1958, J. Bogdanowskiego *Ostatni konstruktor kół wodnych* w nrze 6/1958, notatki M. Korneckiego w nrze 7/1958 i 8—9/1958, i inne. Wcześniej, w nrze 2/1957 „Ziemi”, ukazał się artykuł A. Klonowskiego *Ostatnie wiatraki Warmii, Mazur i Powiśla*.

kim, grodkowskim, namysłowskim i głubczyckim, według stanu z lat 1958—1964. Wiatraki są tu dwóch odmian: drewniane (tzw. koźlaki) o konstrukcji słupowo-ramowej i rzucie kwadratowym, obracane dyszlem, i tzw. holenderskie, o nieruchomym korpusie, drewnianym (wielobocznym) albo murowanym (wielobocznym lub okrągłym). Na końcu autor pisze, jak duże jest dydaktyczne znaczenie tych obiektów, „zwłaszcza dziś, w okresie nowego skoku techniki. Dlatego nie wolno dopuścić, aby uległy zniszczeniu ostatnie już zabytki budownictwa przemysłowego” (s. 129)³.

O *foluszach zachodniego Beskidu* pisze L. Dzięgiel.

J. Bogdanowski w trzech artykułach zajmuje się zabytkami techniki fortyfikacyjnej. W pierwszym pisze o doskonałym średniowiecznym systemie basztowym zachowanym w Mieszkowicach w powiecie chojeńskim: miasteczko otacza wysoki mur z kilkunastoma półbasztami, o osobliwej formie i rozmieszczeniu. W artykule następnym J. Bogdanowski pisze o barbakanie odkrytym w 1963 r. w Bieczu, w trzecim, najobszerniejszym artykule całego rocznika — o austriackich fortyfikacjach twierdzy przemyskiej z drugiej połowy XIX w.

Artykuł Z. Baranowskiej *Historia ratusza w Zamościu* uwzględnia przede wszystkim historię budowlaną tego ratusza. Historii architektury dotyczą też artykuły T. Chrzanowskiego i J. Baranowskiego oraz kilka drobnych pozycji w dziale *Miscellanea*.

W dziale *Miscellanea* znajdujemy też notatkę o projekcie wielkiego przedsięwzięcia wodnoinżynierskiego z połowy XIX w.: budowy gigantycznego portu rzeczno-jezernego w Krakowie, o obszarze równym połowie obszaru miasta (!).

W dziale *Dyskusje i polemiki* J. Bąbiński apeluje o zachowanie w formie skansenu unikatowego zabytku w skali całej środkowej Europy: Księżego Młyna, Scheiblerowskiego miasta fabryk w obrębie Łodzi, „symbolu epoki, której następstwem jest dzisiejszy ustrój społeczny” Polski, jak pisze autor (s. 238).

Drugą pozycją tego działu są uwagi A. Reya *W sprawie Katalogów zabytków budownictwa przemysłowego*⁴. M. in. autor proponuje, aby *Katalogi* te podawały najbardziej charakterystyczne dane techniczne (np. przy ujęciach wodnych: wysokość śpiętrzeń i spadków użytkowych, powierzchnia i pojemność zbiorników itp.). Inna uwaga odnosi się do terminologii. Autor pisze tu: „Bogactwo wyrażen, jakie występują w słownictwie technicznym różnych regionów jest również samo w sobie cennym zabytkiem kultury. Możliwie najszersze wprowadzenie tej [terminologii] i objaśnienie [znaczenia poszczególnych terminów], lub porównanie wyrażen regionalnych z pewnymi uznanymi nazwami [...], pozwoliłoby utrwalić szereg terminów interesujących z punktu widzenia językowego i technicznego. Eliminowanie lokalnej [terminologii] i wprowadzenie na jej miejsce do *Katalogu* tylko nazw uznanych przez naukę, wydaje się ograniczeniem zakresu badań, zubożeniem bogactwa tradycji technicznej [...]” (s. 241).

W dziale *Informacje i notatki* znajdujemy m. in. sprawozdanie z odbytej w 1965 r. konferencji na temat nowożytnych fortyfikacji w Polsce⁵, w dziale *Omówienia i recenzje* — m. in. uwagi krytyczne o *Spisie zabytków architektury i budownictwa*, wydanym w 1964 r. w „Bibliotece Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”.

Nadto odnotujemy artykuł K. Staszewskiego o Zygmuncie Glogerze

³ O ochronie starych wiatraków por. notatki w „Kwartalniku”: nr 3/1965, s. 444 i nr 4/1965, s. 655.

⁴ W latach 1958—1963 wydano zeszyty tych *Katalogów* obejmujące powiaty: gostyński, konecki, kielecki, krakowski, myślenicki, iłżecki oraz miasta: Skarżysko-Kamienna i Starachowice.

⁵ O konferencji tej zob. „Kwartalnik” nr 3/1965, ss. 472—474.

(1845—1910), etnografie, archeologu i historyku, członku trzech komisji Akademii Umiejętności w Krakowie, oraz notatkę J. Nyki o pobycie Wincentego Pola w Sudetach w 1847 r. (w bibliotece zamkowej w Cieplicach studiował *polonica*; szło mu o badanie komparastyczne w zakresie etnografii historycznych dzielnic piastowskich).

Z. Br.

HISTORIA GOSPODARKI WODNEJ I BUDOWNICTWA WODNEGO

W nrze 8—9/1965 „Gospodarki Wodnej” ukazał się *Krótki zarys historii rozwoju gospodarki wodnej i budownictwa wodnego na świecie*, napisany przez S. Innatowicza. Artykuł podzielony jest na 4 części, omawiające kolejno czasy starożytne, średniowieczne, nowożytne i najnowsze (wieki XIX—XX). Ilustruje go 11 sztychów i rysunków oraz 2 mapki. Wykaz literatury zawiera 21 pozycji, wśród nich maszynopis pracy B. Krzyszkowskiego *Historyczny rozwój gospodarki wodnej w Polsce od czasów najdawniejszych do początków XX wieku w zarysie* (1964 r.)¹.

Oprócz tego S. Innatowicz wyzyskał i inne dzieła, cytowane w przypisach, m. in. wspomina (s. 328) anonimowe *Myśli o sposobach dania bezpiecznego i wygodnego spławu rzekom polskim i litewskim* [...]. Warszawa 1767, określając je jako „jedną z najstarszych na świecie prac poświęconych hydrologii i regulacji rzek”².

Odnotowując artykuł „Gospodarki Wodnej”, przypomnieć można, że w literaturze naszej prac z zakresu historii gospodarki wodnej i budownictwa wodnego jest jeszcze niewiele. Z opracowań poświęconych historii pewnych działów hydrotechniki przypomnieć warto mało na ogół znany P. Szawernowskiego *Zarys historyczny rozwoju pogłębiarek*, ogłoszony w miesięczniku „Technika Morza i Wybrzeża” (nr 10/1950).

Z. Br.

KILKA DANYCH Z HISTORII WYZYSKANIA PŁYWÓW

Artykuł J. Głodka w nrze 3/1965 „Czasopisma Geograficznego” (*Wykorzystanie przypliwów do produkcji energii*) zawiera kilka ustępów informujących o dawnych młynach i pompach napędzanych energią pływów morskich od XI w. Z XV w. pochodzi nawet podręcznik (włoski) budowy takich młynów. Jednym z pierwszych projektów wyzyskania pływów do napędzania generatorów prądu elektrycznego był projekt francuski z 1890 r.

Z. Br.

¹ Tenże autor przed kilku laty zajął się historią prac hydrotechnicznych w ujściu Wisły; por. artykuł: *Ujście Wisły. Historia i projekty rozbudowy*. „Technika Morza i Wybrzeża”, nr 5—6/1948.

² O dziełku tym wspominał „Kwartalnik” w nrze 1—2/1965, ss. 143—144. Dodajmy, że już w kilkanaście lat po *Myślach* ukazała się, również anonimowo, druga takaż rozprawka: *Wykład sposobów do rzekospławności i handlów wprowadzenia*. Warszawa 1782. T. Żebrawskiego *Bibliografia piśmiennictwa polskiego z działy matematyki i fizyki* [...] (Kraków 1873) ustala (s. 67), że autorem tej rozprawki jest historyk i kartograf ks. Franciszek Czaykowski (1742—1820). Natomiast według biogramu F. S. Czajkowskiego w *Polskim słowniku biograficznym* (t. 4, 1938, ss. 152—153), napisanego przez K. Buczka, autorem *Wykładu* był Józef Wybicki.